

Kitap Tanıtımı

Tarih İncelemeleri Dergisi
Cilt/Volume XXVI, Sayı/Number 1
Temmuz/July 2011, 285-287

Erdoğan Merçil, Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı, Bilge Kültür Sanat, 1. Baskı, İstanbul 2011, ISBN: 978-605-5506-339, 344 sayfa.

XI. yüzyıldan başlayarak İslâm dünyasında Türklerin fiilen hâkim konuma gelmesinin yolunu açan Selçuklu Devleti, Türklerin kitleler halinde İslâm'a girişinden sonra kurdukları devletler arasında ilk "evrensel büyük Türk İmparatorluğu"⁶ olma özelliğiyle öne çıkar. Bu özellik, Selçuklu – gerek Büyük Selçuklu Devleti gerekse onun şubeleri olan Irak, Kirman, Suriye, Türkiye Selçuklu Devletleri – tarihi üzerine siyasî tarihi konu alan çalışmaların nispeten çokluğunu da açıklamaktadır. Ancak ele alınan coğrafyanın ve dönemin genişliği, ayrıca kaçınılmaz olarak öncelikle birinci el kaynakların neşir ve tercümesi ile siyasî tarih çerçevesinin belirlenmesine yönelik çalışmalara duyulan ihtiyacın bu bakış açısına verdiği öncelik, Selçuklu tarihinin bütün yönleriyle ortaya koyulmasını geciktirmiştir. Selçukluların idarî, kültürel, ekonomik ve sosyal tarihi üzerine araştırmaların azlığı, ortaçağ Türk tarihinin önemli bir devrini kaplayan bu devlet(ler) hakkındaki bilgileri ve dolayısıyla tarihçilerin yeni yorumlar getirebilme olanaklarını kısıtlı kılmıştır.

Bu eksiklik son dönemlerde yeni araştırmalarla giderilmekte, konu üzerinde çalışan bilim insanları ele aldıkları çeşitli yönlerle Selçuklu tarihçiliğini derinleştirmektedirler.

Bu noktada önemli bir isim, değerli bilim insanı Prof. Dr. Erdoğan Merçil'dir. Kirmân Selçukluları (TTK Yayınları, 1989), Fars Atabegleri Salgurlular (TTK Yayınları, 1991), Müslüman Türk Devletleri Tarihi (TTK Yayınları, 2006) gibi siyasî tarih üzerine çok sayıdaki eserinin yanında Türkiye Selçukluları'nda Meslekler (TTK Yayınları, 2000) ve Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri (TTK Yayınları, 2007) adlı çalışmaları yayınlanan Prof. Dr. Merçil, elimizdeki bu son eserinde Selçukluların, devletlerin siyasî, ekonomik, idarî ve sosyal konumlarının başat göstergelerinden sayılabilecek kurumlardan biri olan, saray teşkilatını incelemiştir. Eserin önsözünde Prof. Dr. Merçil'in de belirttiği gibi, kendisinden önce Selçuklu saray teşkilâtı ile ilgili ilk çalışma Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı tarafından, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal adlı eserde "Büyük Selçuklular'da Saray Teşkilatı" ve "Anadolu Selçukülerinde Saray Teşkilatı" başlıkları altında yapılmış; Prof. Dr. M. A. Köymen de Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt III, Alp Arslan ve Zamanı adlı çalışmasında konuya "Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı" başlığıyla bir bölüm ayırmıştır. Yine, Selçuklu Sultanlarını konu alan çeşitli biyografi kitaplarında da sarayla ilgili, kısa da olsa,

⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil; *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. XV.

Kitap Tanıtımı

bilgilere yer verildiği, Prof. Dr. Merçil tarafından belirtilmiştir. Ancak Selçuklu ailesinin kurmuş olduğu bütün devletlerin sarayları ve saray teşkilatlarını hem kaynaklar, hem de daha önce yapılmış araştırmalar ışığında aydınlığa kavuşturmayı hedeflemesi bakımından, eser bir ilktir.

Kitap, Önsöz (ss.9-10), Kısaltmalar (s.11), Giriş (ss.13-15) ve Sonuç (ss. 299-300), Bibliyografya ve Kısaltmalar (ss. 301-316), Dizin (ss. 317-344) dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında (ss. 13-15) saray kelimesinin anlamı, Selçuklulardan önce İslâm ve Selçukların kuruluş aşamasında temasa geldiği Türk İslâm devletlerinde hükümdâr ikametgâhları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Selçukluların İkamet Ettiği Saraylar başlığını taşıyan birinci bölüm (ss. 17-48)'de önce sırasıyla Büyük Selçuklular, Irak, Kırman, Suriye ve Türkiye Selçuklularının ikâmet ettiği (hükümdar) sarayları (ss. 17-44), ardından Selçuklu şehzade, hatun ve devlet adamlarının sarayları (ss. 44-47) tespit edilmiş; bundan sonra Saray-ı Zenan (s.47), Saray Kızları (ss. 47-8) ve Serâçey-i Halvet (Halvet Odası) (ss. 48-29) konuları ele alınmıştır.

Konusu gereği daha hacimli olan ikinci bölüm (ss. 51-297) Selçuklularda Saray Teşkilâtı başlığını taşımaktadır. Selçuklu saray teşkilâtı dört ana başlık altında incelenmiştir. İlk iki bölümde Selçuklularda saray teşkilatı görevlileri Prof. Dr. Köymen'in "Saray Büyükleri" ve "Saray Küçükleri" tasnifine uygun olarak planlanmıştır. İlk kısım "Yönetimde Yer Alan Saray Büyükleridir (ss. 51-172). Yönetimde Yer Alan Saray Büyükleri, şu şekilde tasnif edilmiştir: Büyük Hâciblik, Emir-i Perdedâr, Vekil-i Der, Vekil-i Has, Üstâd'üd-Dâr (Üstâddâr), Emîr-i Âhur, [alt başlık altında] Ahırlarda Çalışanlar, Emîr-i Alem, Emîr-i Bar (Barbeg), Emîr-i Câmedâr, Emîr-i Çaşnigîr, Han-Sâlar, [alt başlık altında] Mutfak ve orada Çalışanlar, Emîr-i Hares, Emîr-i Meclis, Emîr-i Silâh (Silâhî), Emîr-i Şikâr (Emîr-i Sayd), Bazdâr, Taştâr, Şarâbdâr, Şarâb-hâne, Hazine, Seyyar Hazine, Sâkî.

Selçuklularda Saray Teşkilâtı altında ele alınan ikinci konu "Yönetimde Yer Alan Saray Küçükleri" (ss. 176-269)dir. Yönetimde Yer Alan Saray Küçükleri'nin tespiti şu şekilde yapılmıştır: Çavuşlar, [alt başlık altında] Çavuşların Askerî Birliklerdeki Görevleri, Nedimler, Maskara [Soytarı], Rikâb-dâr, Münecceim, Üstâd-ı Saray /Muallim (Öğretmen), Ferraş, Firaşhâne, Meş'aleciler Emîri, Emîr-i Mahfil, Emîr-i Meydan, Âbdâr, Ser-muzedâr, Hâdim (çoğulu Huddam ve Hadem), Vuşak, Mihmandâr, Tercüman, Cellâd, Münadî/Dellâl, Saray Muhafızları, Bohçadâr, Saray Kâtibi, Çevgândâr.

Üçüncü olarak Harem (ss. 245-269) konusu ele alınmış; Büyük Selçuklular, Irak, Kırman, Suriye ve Türkiye Selçuklularında harem konusunda temel bilgiler verildikten sonra haremdeki görevliler tespit edilip açıklanmıştır. Bunlar sırasıyla Hâce-saray, Kethüdalar, Cariyeler ve Dâye olarak belirlenmiştir.

Dördüncü olarak Ehl-i Hiref (Meslek Sahipleri-Esnaflar) (ss. 269-297) ele alınmış ve mesleklere göre kendi içinde ayrı tasniflere tabi tutulan beş alt başlık altında tasnif edilmiştir. Bunlar, a) Zanaatkârlar (ss. 269-276) (Aşçı [Tabbâh], Fukkâî [Şerbetçi], Germabe-bân [Hamamcı], Attâr [Itriyatçı], Hayat[Terzi], Kassab,

Kitap Tanıtımı

Nahhâs[Esir Satıcısı], Zerger Sa'ig [Kuyumcu]); b) Sanatkârlar (ss. 276-281) (Mimarlar ve Mühendisler, Şarkıcılar, Mutrib ve Mutribe[Erkek ve Kadın Şarkıcılar], Nevbet-hâne); c) Sarayda Sağlık Hizmetleri (ss. 282-289) (Fassad-Haccam, Tabibler [Doktorlar], Seyyar Hastane, Hattan-Sünnetçi; Ebe, d) Yazı ve Süsleme Sanatkârları (ss. 289-292) (Hattat, Nakkaş); e) Din Görevlileri (ss. 293-297) (Muhabir, Saray Kütüphanesi, Saray Mescitleri [Câmiler]) şeklindedir.

Sonuç kısmında Prof. Dr. Merçil, Selçuklularda saray ve teşkilâtı üzerinde kendisinden sonra çalışacaklara örnek oluşturmasını temenni ettiği çalışmasında ulaştığı sonuçları özetlemiş ve önemli gördüğü hususları belirtmiştir.

Eserin hazırlanmasında faydalanılan kaynak ve telif eserlerin listelendiği Bibliyografya ve Kısaltmalar bölümünün hacmi, çalışmanın titizliğini de ortaya koymaktadır ki, Selçuklu saray ve saray teşkilatı üzerinde çalışacak sonraki araştırmacılar için bu bibliyografya önemli bir kılavuz olacaktır.

Eserde dikkati çeken bir husus, Selçuklu saray teşkilatı görevlilerinin tespit edilebildiği ölçüde Osmanlı saray teşkilâtındaki karşılıklarına da yer verilmesidir.

Önemli bir diğer konu, eserde benimsenen anlatım üslubudur. Genel olarak saray görevlilerinin unvanları kısaca açıklandıktan sonra, sırasıyla Selçuklu devletlerinde bu görevi ifa etmiş kişilere ilişkin kaynaklara yansıyan bilgiler derlenmiştir ki, özellikle olay bağlamında aktarılan kayıtlar, bu görev ve görevlilere ilişkin bilgileri uygun bir başlık altında kuru bir listeleme-izah anlatisından daha anlaşılır ve akılda kalıcı kılmıştır.

Sonuç olarak, Prof. Dr. Erdoğan Merçil'in bu eserinin, Selçuklu sarayları ve saray teşkilatı konusunda önemli bir başvuru kitabı olarak Selçuklu tarihi yazınında yerini alacağına inanıyoruz.

Gaye Yavuzcan Anvarian Aghdam*

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova, İZMİR.

